

Εισαγωγικό σημείωμα

ΑΛΕΚΑ ΜΠΟΥΤΖΟΥΒΗ

ΑΠΟ ΤΟ 1974 το βόρειο τμήμα της Κύπρου τελεί υπό κατοχή και στο νότιο τμήμα της ζουν 200.000 πρόσφυγες, εξ αιτίας της τουρκικής εισβολής. Η αυτόκλητη «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» στηρίζεται σε έποικους και Τούρκους στρατιώτες και αναγνωρίζεται μόνο από την Τουρκία. Στο σύνταγμά της δηλώνεται ότι οι τουρκοκύπριοι αποτελούν τμήμα του τουρκικού έθνους, και ο Ντενκτάς διαρκώς επαναπροσδιορίζει τους τουρκοκύπριους, ανάγοντάς τους από εθνοτική «μειονότητα» σε κοινότητα και από το 1990 σε λαό.

Η τρέχουσα, λοιπόν, πραγματικότητα στην Κύπρο χαρακτηρίζεται από τον γεωγραφικό διαμελισμό, την πολιτική διαίρεση και την ψυχολογική αποστασιοποίηση των δύο κοινοτήτωνˆ καταστάσεις που είναι άρρηκτα δεμένες με ένα παρελθόν γεμάτο σιωπές και κενά που επιβάλλουν νέες αναγνώσεις.

Ο κύριος όγκος των παραδοσιακών προσεγγίσεων ακολουθώντας τη γραμμική συμβαντολογική αφήγηση περιορίζεται στην απαρίθμηση «σπουδαίων» πολιτικών και πολεμικών γεγονότων και επικεντρώνεται κυρίως σε ζητήματα ανάπτυξης και εξάρτησης με έμφαση στην πολιτική ιστορία, υποβαθμίζοντας άλλους τομείς όπως είναι: η κοινωνική ιστορία, η κοινωνική ανθρωπολογία, η ιστορία της εκπαίδευσης, η μελέτη των κοινωνικών κινήματων κ.ά. Οι τομείς αυτοί συνθέτουν ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο γνωστικό πεδίο τόσο για τη διερεύνηση των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζει όσο και των διασταυρώσεων με την ευρύτερη νεοελληνική και τη διεθνή παραγωγή. Η συστηματική μελέτη τους θα διευκόλυνε την άρση των ιδεολογικά φορτισμένων προσεγγίσεων που χειραγωγούνται από ενωτικά ή νεοκυπριακά ιδεολογήματα.

Αγνοούνται, επίσης, ή υποβαθμίζονται φαινόμενα που διαπερνούν και σφραγίζουν την καθημερινή ζωή των κατοίκων του νησιού. Ελάχιστα, έχουν απασχολήσει θέματα όπως: η μεταποικιακή εμπειρία, η πολυπολιτισμικότητα, οι διαδικασίες συγκρότησης και πολιτικοποίησης των εθνοτικών ταυτοτήτων καθώς και οι νέες συνθήκες ζωής που διαμορφώθηκαν στην Κύπρο μετά την εισβολή, όπως τις καταθέτουν τα ίδια τα άτομα που βίωσαν τα γεγονότα.

Οι νέες ερμηνευτικές απόπειρες προϋποθέτουν σύνθετες προσεγγίσεις που συνεκτιμούν τις διαπλοκές μεταξύ εθνοτικότητας, θρησκείας, τάξης, γλώσσας και ξένων πολιτικο-πολιτισμικών παρεμβάσεων. Προσεγγίσεις που είναι σημαντικές γιατί η ανάδειξη της ποικιλίας των διαπλοκών που προσδιορίζουν αυτές τις σχέσεις θα συμβάλει στη σφαιρικότερη θεώρηση του κυπριακού προβλήματος.

Το Αφιέρωμα αυτό δεν αποσκοπεί στην ανάδειξη «μιας μοναδικής αλήθειας», ούτε προτείνει τρόπους διευθέτησης της κρίσης. Φιλοξενεί ερευνητικές προσπάθειες που επιχειρούν την επαναπροσέγγιση της κυπριακής εμπειρίας, την ανάδειξη αποσιωπημένων όψεων του παρελθόντος και διατυπώνουν νέα ερωτήματα, συχνά επί του ήδη γνωστού υλικού. Συγχρόνως φιλοδοξεί να προκαλέσει συζητήσεις που θα προάγουν τον κριτικό επιστημονικό λόγο, θα διευκολύνουν τη διάχυσή του στην κοινωνία και θα διαπερνούν το κλίμα της γενικευμένης δυσπιστίας των εθνοτικών ομάδων. Συζητήσεις για να γεφυρωθεί το χάσμα που δημιούργησε εκείνο το κριτήριο σύμφωνα με το οποίο τα πολιτικά και τα εθνο-πολιτισμικά όρια συμπίπτουν, και η λογική συνέπεια του οποίου συμπυκνώνεται στο αίτημα ένα κράτος – ένα έθνος, μετατρέποντας τις όποιες αποκλίσεις σε απειλή.

Οι προσανατολισμοί του Αφιερώματος δεν περιορίζονται μόνο στα εξωκυπριακά δεδομένα, στα πλαίσια των οποίων αναπτύχθηκε η μεταποικιακή κυπριακή πραγματικότητα, όπως είναι οι πολιτικοί στόχοι και οι στρατηγικοί σχεδιασμοί της Μεγάλης Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας, αλλά αναζητά και τις ενδοκυπριακές διαθλάσεις αυτών των πολιτικών.

Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στη διερεύνηση των όρων γέννησης του ελληνικού και του τουρκικού εθνικισμού στην Κύπρο. Ένας σημαντικός αριθμός των σύγχρονων διεπιστημονικών καταγραφών επιχειρεί να αναδείξει τις «εθνοτικές ταυτότητες» ως ένα από τα κεντρικά σημεία αναφοράς της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής ιστορίας. Η στροφή αυτή συνδέεται με τη δυναμική και τις όψεις του νεότερου φαινομένου του εθνικισμού, που εξαπλώθηκε από τη Δυτική Ευρώπη στην ευρύτερη περιοχή και συνέβαλε στον μετασχηματισμό και στην κρυστάλλωση των εθνικών ταυτοτήτων. Είναι μια διαδικασία που στηρίζεται στην καλλιέργεια του εθνικού αισθήματος, ως απαραίτητου συστατικού γνωρίσματος των εθνικών κρατών, αλλά και στην επιλογή μιας εθνοκεντρικής και ενιαίας ανάγνωσης της ιστορίας σύμφωνα με την οποία η παρουσία στην επικράτεια «διαφορετικών» εθνοπολιτισμικών συνόλων οδηγεί σε αναπόφευκτες συγκρούσεις. Συγκρούσεις που ανιχνεύονται όχι μόνο στην εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθήθηκε, αλλά και στην ανάλυση του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων τα οποία χρησιμοποιήθηκαν σε διαφορετικές περιόδους.

Οι εθνοκεντρικές ιστορικές αφηγήσεις και προσεγγίσεις των επιμέρους εθνοτικών ομάδων δεν επαρκούν για την ερμηνεία της σύνθετης πραγματικότητας, ιδιαίτερα μάλιστα όταν, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Κύπρου, περιορίζονται στη στείρα αναπαραγωγή της προαιώνιας Ελληνο-Τουρκικής έχθρας, επιχειρώντας να την αναδείξουν ως την μοναδική αιτία όλων των προβλημάτων. Οι απαρχές των προβλημάτων θα πρέπει ν' αναζητηθούν στην περίοδο της Αγγλοκρατίας· τότε που η βρετανική πολιτική σχεδιάστηκε έτσι που να διαχωρίζει και να πωλώσει τον πληθυσμό σε δύο εθνοτικές κοινότητες για να τον κρατήσει ευκολότερα κάτω από τον έλεγχό της. Στη συνέχεια η συνέπεια αυτής της τακτικής ήταν ο πληθυσμός να οριστεί ως ελληνικός και τουρκικός, να εγκαθιδρυσθούν παράλληλες πολιτικές δομές και να θεσμοθετηθεί η εθνοτικότητα. Σε αυτήν δόθηκε νέο πολιτικό περιεχόμενο, το οποίο σταδιακά μετασχημάτισε τη θρησκευτική και ταξική ταυτότητα και αναδείχτηκε σε κεντρικό σημείο αναφοράς.

Η ανίχνευση της ανθεκτικότητας των πολιτισμικών χαρακτηριστικών αλλά και των συμπεριφορών που προσδιορίζουν τις εθνοτικές ομάδες συχνά στρέφει την έρευνα στη μελέτη των νοοτροπιών και της καθημερινής ζωής, πεδία που επιτρέπουν ν' αναδειχθεί ο σχετικός με το έθνος προβληματισμός και οι πολιτικές της ταυτότητας.

Η γνώση αυτή επιτρέπει, θα θέλαμε να ελπίζουμε, ν' αναζητηθούν βιώσιμες λύσεις και όροι συνύπαρξης όλων των Κυπρίων, υπό την προϋπόθεση ότι οι παρალήπτες θα καταβάλουν ουσιαστικές και συνειδητές προσπάθειες προκειμένου ν' αποκατασταθεί η αμοιβαία εμπιστοσύνη. Η εμπειρία της ρήξης είναι βαθιά τραυματική, οι παραβιάσεις ουσιαστικές και η οποία μελλοντική λύση προκρίθει, θα είναι πολύπλοκη και σύνθετη. Η βιωσιμότητά της θα καθοριστεί σε μεγάλο βαθμό από την αυτογνωσία και τη βούληση για συμβίωση. Παρόλα αυτά, ακόμη κι αν η εθνοπολιτισμική αντιπαλότητα, που σφράγισε μέχρι πρόσφατα τη σχέση με τους «άλλους» υποχωρήσει, το πρόβλημα της διαπολιτισμικής επικοινωνίας παραμένει μια πολύ δύσκολη υπόθεση, που δεν συνειδητοποιείται από τη μια μέρα στην άλλη, δεδομένων των επιβαρύνσεων που έχουν τις ρίζες τους στο παρελθόν. Υπάρχουν τρόποι, αρκεί να μην ξεχνάμε την ιστορία, ότι, δηλαδή, πριν και κατά τη διάρκεια της βρετανικής κυριαρχίας, τα μέλη της κυπριακής κοινωνίας, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές όπου ζούσε η συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού, είχαν κατακτήσει κοινούς τρόπους ζωής. Η γλώσσα δεν αποτελούσε εμπόδιο, δεδομένου ότι το σύνολο σχεδόν των τουρκοκυπρίων μπορούσε να συνεννοηθεί ελληνικά και κάποιοι ελληνοκύπριοι τουρκικά. Η κυριότερη μεταξύ τους διαφορά ήταν η θρησκεία χωρίς αυτή να αποτελεί εμπόδιο για την κοινωνική τους ενσωμάτωση, δεδομένου ότι η πολιτική της σημασία ήταν μικρή.

Ήταν λοιπόν η σύγκλιση των πολιτικών επιλογών των συγκεκριμένων δυνάμεων (ξένοι, Εκκλησία, τοπικές ελίτ) που παγίωσε τους όρους της πολιτικής αντιπαράθεσης αναδεικνύοντας το εθνικό ως κεντρικό ζήτημα. Έτσι η ιδεολογικοποίηση του πολιτικού ή αντίστροφα η πολιτικοποίηση του ιδεολογικού ήταν μια διαπλοκή που συνέθλιβε τη δυνατότητα να αναπτυχθεί ελεύθερα ο Κύπριος

πολίτης στα πλαίσια μιας πολυπολιτισμικής Κύπρου τα μέλη της οποίας -πλειοψηφία και μειοψηφίες- θα ζούσαν ειρηνικά διατηρώντας τα ιδιαίτερα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά.

Η αξιοποίηση των πορισμάτων που απορρέουν από τις απόπειρες επαναπροσδιορισμού του ιστορικού παρελθόντος, θα μπορούσαν να μειώσουν αισθητά τις πιθανότητες αναπαραγωγής των αγκυλώσεων εκείνων που προδιέγραψαν την αποτυχία του 1960. Τότε που μετά από πολύχρονες διαπραγματεύσεις και με όλες τις αμφισβητήσεις που συνόδευαν τις συνθήκες Ζυρίχης και Λονδίνου, η Κύπρος απέκτησε την, έστω και περιορισμένη, ανεξαρτησία της. Στα πολλά αρνητικά αυτής της ρύθμισης θα πρέπει να προσμετρηθεί και το γεγονός ότι: η Μεγάλη Βρετανία, η Ελλάδα και η Τουρκία εξασφάλισαν νομικά δικαιώματα στο νησί, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος της Ελλάδας και της Τουρκίας να εγκαθιστούν στρατεύματα, γεγονός το οποίο έδωσε νομική υποστήριξη στον παρεμβατικό ρόλο των εξωκυπριακών δυνάμεων.

Έτσι η Τουρκία εμφανίστηκε ως ισότιμη δύναμη στις διαπραγματεύσεις με τη Βρετανία και την Ελλάδα τη στιγμή κατά την οποία οι Κύπριοι -ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι- περιορίστηκαν σε δευτερεύοντα ρόλο σε ό,τι αφορούσε τις αποφάσεις για τη μοίρα τους.

Η αλτρωτική πολιτική που ακολούθησε η Ελλάδα τον 19ο αι. και τον 20ό ενίσχυσε, από την άλλη πλευρά, την πολιτική των παρεμβάσεων. Η Μεγάλη Ιδέα σήμαινε ενσωμάτωση εντός των ελληνικών συνόρων όλων των περιοχών, συμπεριλαμβανομένης της Κύπρου, τις οποίες διεκδικούσε η χώρα στη βάση ενός εθνικιστικού επιχειρήματος.

Οι διαθλάσεις αυτών των πολιτικών, στο ενδοκυπριακό επίπεδο εκφράζονταν με την δράση της ΕΟΚΑ η οποία είχε ως στόχο την Ένωση με την Ελλάδα, ενώ η ΤΜΤ έθετε ως τελικό στόχο τη Διχοτόμηση, εφ' όσον αποδεικνυόταν αδύνατη η διατήρηση της βρετανικής αποικιακής εξουσίας ή η επιστροφή του νησιού στην Τουρκία.

Την κατάσταση στην Κύπρο περιέπλεκε το γεγονός ότι κάθε μια από τις εθνοτικές κοινότητες ταυτιζόταν με τη δική της «μητέρα πατρίδα» τη στιγμή κατά την οποία τα εθνικά συμφέροντα των δύο «μητέρων πατρίδων» συγκρούονταν και η κάθε μία από αυτές εμφανιζόταν στην Κύπρο ως προστάτης των ομοεθνών της, και δρούσε ανάλογα.

Η Κύπρος όμως, ίσως επειδή ολόκληρη η ιστορία της σφραγίστηκε από τη γεωπολιτική της θέση, στο σταυροδρόμι ανατολής και δύσης, ίσως επειδή κατακτήθηκε κι εποίκισθηκε από πλήθος λαών, χωρίς ωστόσο ν' αλλοιωθούν τα βασικά πολιτισμικά της χαρακτηριστικά, θα μπορούσε αξιοποιώντας την πολυπολιτισμική ιστορική της εμπειρία να προχωρήσει στη δημιουργία ενός σύγχρονου κράτους στο οποίο να έχει την αξία της η ποικιλομορφία.

Κλείνοντας το σύντομο αυτό εισαγωγικό σημείωμα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Γρηγόρη Ανανιάδη για τις εποικοδομητικές παρεμβάσεις του, και την προθυμία με την οποία πρόσφερε τη συνεργασία του.

Ιδιαίτερα θέλω να σταθώ στο φίλο Στέφανο Παπαγεωργίου, με τον οποίο πριν από αρκετούς μήνες ξεκινήσαμε μαζί το σχεδιασμό και τους προσανατολισμούς αυτού του Αφιερώματος. Δυστυχώς, λόγω ανεπιλημένων υποχρεώσεων δεν μπόρεσε να συμμετάσχει στο στάδιο της υλοποίησης· ήταν όμως πάντα εκεί, πρόθυμος να βοηθήσει στην επίλυση των προβλημάτων που ανέκυπταν. Τον ευχαριστώ θερμά για την πολύτιμη συμβολή του.